

EMPS, TREBALL I OCUPACIO; Desigualtats de gènere a
Desigualtats de gènere a la ciutat de Barcelona. DE
ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACIO; Des
ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACIO; Des
ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACIO; Des
ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACIO; Des

1a. part: Aspectes conceptuals i metodològics

a la ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACI
TEMPS, TREBALL I OCUPACIÓ; Desigualtats de gènere i
igualtats de gènere a la ciutat de B
de Barcelona. TEMPS, TREBALL I OCUPACIÓ; Desigualtats
I OCUPACIÓ; Desigualtats de gènere a la ciutat
de gènere a la ciutat de Barcelona. TEMPS, TREBALL

1.1. Per què nous indicadors socials de gènere?

1.1.1. El món oficial: un món masculí²

En les nostres societats l'habitual³ és que coexisteixin diversos grups de població definits d'acord a determinades categories socials i demogràfiques: classe social, ètnia, sexe, edat, etc. Segons quina sigui la característica elegida es pot establir amb major o menor precisió quin és el grup dominant i quin el dominat. També, naturalment, es pot considerar més d'una variable simultàniament. Així, per exemple, d'acord amb les variables assenyalades els casos extrems serien, d'una banda, el grup de major poder i prestigi social, el dels homes rics blancs i, per una altra, el grup de població més marginat, el format per les dones pobres negres.

Ara bé, normalment el grup dominant defineix i imposa els seus valors i la seva concepció del món a la resta de la societat: construeix unes estructures socials, estableix les relacions socials i de poder, elabora el coneixement i dissenya els símbols i la utilització del llenguatge. El grup dominat queda "silenciat" en el sentit que la seva visió del món no pot expressar-se ni materialitzar-se, almenys en els mateixos termes i amb la mateixa força que el model dominant. El cas específic que ens interessa, el de les societats patriarcales⁴, no ha estat una excepció a la norma general.

Tradicionalment, des de la ideologia patriarcal liberal, s'han definit falses dicotomies: públic/privat, mercat/família, raó/sentiment, objectiu/subjectiu,

producció/reproducció, etc., com a caracterització d'allò masculí/femení, respectivament. D'aquesta manera, s'ha anat establint la visió d'una societat dividida en dues esferes separades amb escassa interrelació entre elles, basades en principis antagònics. D'una banda, l'esfera pública (masculina) se centraria en l'anomenat social, polític i econòmic i es regiria per criteris d'èxit, poder, drets de llibertat i propietat universals, etc. I la privada -o domèstica- (femenina) estaria basada en llaços afectius i sentiments, desproveïda de qualsevol idea de participació social, política o productiva. En aquesta rígida dualitat només el món públic gaudeix de reconeixement i valor social. Tota l'activitat assignada als homes: el treball mercantil, la participació pública, la gestió i utilització del poder polític i econòmic, etc., és l'única activitat reconeguda socialment com tal i, en conseqüència, atorga prestigi i identitat a les persones que la duen a terme. L'activitat o participació en la denominada esfera privada, assignada socialment a les dones, queda relegada al limbe de l'invisible i se li ha negat valor i possibilitat d'identitat pròpia.

Ara bé, el més preocupant és que les activitats i els valors del món públic –en ser els únics reconeguts socialment– tendeixen a categoritzar-se com universals, fent definitivament inexistent "l'altra part del món". El problema és llavors que la pròpia noció de l'universal, en silenciar les diferències, pren el seu significat de la marginalització de l'altre o de l'altra, de l'específica, de la diferent. Així, el resultat de definir com a "universal" el que és característic del grup dominant (en aquest cas, els homes), sense considerar les experiències particulars, individuals i de grup, invisibilitza a les restants,

² Algunes d'aquestes idees estan més desenvolupades a C. Carrasco (2000): "El ejercicio de la ciudadanía: la ciudadanía oculta de las mujeres", Col·lecció Urbanitas, Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.

³ Estem fent referència bàsicament a les societats de països occidentals industrialitzats.

⁴ El concepte de patriarcat ha estat molt discutit des del feminisme. Segons Adrienne Rich (Rich: A. Nacemos de mujer. La maternidad como experiencia e institución, Cátedra, Madrid, 1996, v.o. 1976) "El patriarcado consiste en el poder de los padres: un sistema familiar y social, ideológico y político con el que los hombres –a través de la fuerza, la presión directa, los rituales, la tradición, la ley, el lenguaje, las costumbres, la etiqueta, la educación y la división del trabajo– determinan cuál es o no el papel que las mujeres deben interpretar con el fin de estar en toda circunstancia sometidas al varón."

les dones. Aquestes darrers, a través de la seva inclusió en l'universal, desapareixen⁵.

En definitiva, tant el sistema polític com el món laboral i els diferents àmbits públics mantenen un concepte de l'universal pretesament abstracte, exempt de característiques pròpies del grup i, en conseqüència, els valors masculins s'imposen a tota la societat. La pretesa universalitat del món públic es reflecteix també en el llenguatge: s'utilitzen categories d'ordre general per a reflectir només l'activitat particular de l'esfera masculina. Així, per exemple, treball s'identifica amb ocupació, participació política amb participació en la política oficial, etc. I no és un problema només de llenguatge sinó del contingut que s'amaga. És a dir, el marc conceptual i l'ordre simbòlic elaborats des de l'androcentrisme serveixen per a acabar de justificar i legitimar la societat construïda d'acord amb el model masculí.

1.1.2. L'anomenada "ciència" i el seu paper legitimador

D'acord amb les falses dicotomies assenyalades anteriorment, les dones serien les responsables d'allò personal, l'afectiu, l'emocional, mentre que la ciència, en quant a reflex d'allò racional, objectiu i impersonal, estaria reservada als homes. Com a resultat, el desenvolupament de la ciència i el coneixement científic també estaran marcats pel biaix androcèntric que imprimeix el grup dominant (homes) a tota la societat. Evelyn Fox, en referència al problema de la dicotomia i la divisió del treball afirma que és precisament aquesta divisió la responsable de dues omissions notables en la majoria dels estudis socials de la ciència: no haver aconseguit advertir seriosa-

ment no només del fet que la ciència ha estat produïda per un subconjunt particular de la raça humana –és a dir, quasi totalment per homes blancs de classe mitjana– sinó que també ha evolucionat sota la influència formativa d'un ideal de masculinitat particular⁶. Amb aquesta afirmació no s'està negant l'avenç del coneixement en determinats camps, més aviat el que es vol assenyalar és que l'elecció dels temes d'investigació, la manera d'aproximar-se'n, el rebuig absolut a la pròpia experiència i a la subjectivitat, la interpretació de dades i resultats, etc., responen a interessos propis de la cultura masculina. I, el que és més greu és que els resultats s'ofereixen com a neutres i universals. És en aquest sentit que la ciència es presenta com a pensament legitimador dels valors i les normes dominants.

En el cas particular dels estudis socials, en general s'utilitzen esquemes teòrics que presenten una falsa neutralitat en el sentit que tot i ser parcials –recullen només una part dels processos socials i econòmics, bàsicament la que té relació amb allò públic o mercantil– pretenen ser globals i, per tant, explicatius de tota la societat en conjunt. D'aquesta manera queda invisible gran part de l'activitat i participació –essencial per al funcionament social– que duen a terme les dones.

Ara bé, en les darreres dècades, des del femisme s'intenta un canvi de perspectiva en les diferents disciplines, el que es coneix com una perspectiva de gènere⁷. Es tracta de canvis profunds –conceptuals i de referents teòrics– que no únicament pretenen "afegir" l'estudi de les dones com un tema més a investigar, sinó que sobretot intenten de replantejar els problemes, així com la manera d'enfo-

⁵ Veure Adán, C.: "¿Puede la epistemología feminista aportar algo al problema de la ciudadanía?", a Ortega, M. et al. (ed.), Género y ciudadanía, Ediciones de la Universidad Autónoma de Madrid; o Woodward, A.: "El Estado y la Ciudadanía, ¿Quién constituye el Estado?, ¿Qué lugar ocupa la mujer?", a P. de Villota (ed.) Las mujeres y la ciudadanía en el umbral del siglo XXI, Editorial Complutense, 1998.

⁶ Evelyn Fox: Reflexiones sobre género y ciencia, Edicions Alfons el Magnànim, Generalitat Valenciana, 1989 (e.o. 1985), p. 15.

⁷ Els estudis feministes han mostrat que el gènere no és una variable sinó una categoria d'anàlisi, una perspectiva diferent d'enfocar els problemes que permet recuperar el costat invisible del món.

car-los i resoldre'ls. És una forma de demostrar que hi ha diferents interpretacions del món i diverses maneres d'organitzar i plantejar el coneixement. Aquestes noves perspectives han revelat la insuficiència dels cossos teòrics de les ciències socials, per la seva incapacitat d'analitzar i relacionar les diferents parcel·les de la societat, de recuperar els àmbits negats per la cultura dominant i d'oferir –no ja una explicació– sinó ni tan sols un tractament adequat a la desigualtat social entre dones i homes. En definitiva, aquests nous enfocaments no sols denuncien el biaix androcèntric que es troba sota el "saber científic", sinó que van a la recerca i construcció de nous marcs analítics.

Si s'accepta aquesta perspectiva més àmplia –que implica assumir la diversitat i reconèixer l'especificitat de les dones– com a mètode per a interpretar el món, es requeriran, com és obvi, noves estadístiques i indicadors que permetin copsar les característiques socials elegides per representar la realitat o temàtica social estudiada. En qualsevol cas, abans d'entrar en matèria és convenient alertar també en relació amb els indicadors.

1.1.3. L'elaboració d'indicadors: un problema molt més que estadístic

En general, s'accepta que en qualsevol estudi aplicat de la realitat social, les dades estadístiques recopilades i organitzades sistemàticament descriuen aspectes de la realitat que s'intenta analitzar. A partir d'aquestes dades s'elaboren indicadors l'objectiu dels quals és condensar la informació continguda en les estadístiques existents per donar compte del que es vol mesurar a través d'un número (indicador), que sigui de lectura ràpida i permeti comparacions temporals i/o espacials. En particular, els indicadors socials constitueixen mesures quantitatives dels

fenòmens socials que permeten analitzar les condicions de vida d'un sector o sectors de població determinats. Mesuren els principals trets de la societat, la seva interrelació i els canvis. Serveixen de guia per conèixer l'evolució de les característiques socials més significatives d'una societat a fi de detectar problemes específics i poder contribuir al disseny de polítiques públiques que tendeixin a augmentar la qualitat de vida de les persones.

Ara bé, aquestes afirmacions i definicions generals no informen sobre l'orientació ideològica i política que hi ha darrere d'un sistema d'indicadors i que es concreta, fonamentalment, en el model teòric elegit. Per això, no és ocios insistir en els biaixos que poden presentar-se en l'anàlisi estadística: la manera com es recull i es presenta la informació; els problemes de mesura, i els de construcció i coherència conceptual condicionen notablement els resultats d'un estudi. Les mesures estadístiques són convencions i depenen de l'enfocament analític utilitzat. Dit d'una altra forma: la "mesura del món" representa una organització, representació i interpretació des de la perspectiva de qui mesura (o té el poder per fer-ho). Primer, perquè elegeix el que vol mesurar; segon, perquè decideix des d'on mesurarà i; tercer, perquè elegeix l'instrument de mesura. D'aquí que, com han assenyalat algunes autores i autors, l'elecció i elaboració d'un sistema d'indicadors socials normalment està orientada per dos elements que no sempre es fan explícits. En primer terme, la intencionalitat política: què i per a què es vol mesurar. En segon lloc, l'enfocament teòric que sustenta l'elaboració del sistema i intenta donar compte de l'estructura de relacions socials objecte de l'anàlisi.

En relació amb les societats patriarcals, els indicadors han reflectit fonamentalment el que hem denominat món masculí. Es tendeix a mesurar el

treball de mercat, la participació en el món públic, l'educació oficial, etc., i no es té en compte la participació en els espais més privats de relació social o en el treball familiar domèstic⁸. No obstant, en aquests espais més privats –els més invisibles– és on s'estableixen els mecanismes que asseguren una part important del benestar de les persones. D'aquí que en fer visible només la part pública dels processos –la que té a veure amb la identitat masculina– aquesta darrera es fa universal, i és l'única cosa que queda reflectida en les estadístiques i els indicadors. Quan des d'aquesta perspectiva s'elaboren indicadors per a les dones, se les està “mesurant” des d'un referent masculí, és a dir, no s'estan analitzant les dones des d'elles mateixes, sinó que s'està mesurant fins a quin punt les dones s'estan integrant en el món masculí. D'aquesta manera, la idea d'elaborar nous indicadors és la base de recuperar el món invisible, no d'agregar-lo, sinó d'integrar-lo. D'analitzar el món en el seu conjunt amb totes les seves diferències, particularitats i valors, i reflectir-lo en indicadors específics que copsin les identitats femenines i masculines.

1.2. Bases per a un sistema d'indicadors de treball⁹

1.2.1. Activitat, treball i ocupació: un problema conceptual

La investigació feminista sobre el mercat laboral i el treball de les dones, així com també els estudis entorn del benestar i la qualitat de vida han posat de manifest la necessitat de transcendir els models econòmics tradicionals, centrats (quasi exclusivament) en el mercat i desenvolupar nous marcs d'anàlisi més fèrtils i més realistes que considerin les inte-

rrelacions entre les esferes mercantil i familiar, tenint en compte les relacions de poder i les desigualtats socials que estratifiquen les diferents institucions. Els mecanismes de funcionament i les interdependències entre l'estructuració del mercat laboral i l'organització familiar, quant a temps i distribució dels treballs, determinen la diferent situació social de dones i homes. Més específicament, les relacions entre treball de mercat, treball familiar domèstic i benestar condicionen formes i qualitat de vida segons el sexe.

Els esquemes interpretatius centrats en el mercat ofereixen una visió desfigurada de la realitat, ja que amaguen una part important dels processos de reproducció humana sense els quals “el mercat” no podria subsistir. I, en aquest cas, no és de rebut emprar la clàusula “ceteris paribus” per justificar la parcialitat de l'enfocament, a risc de no poder captar la dimensió real del funcionament, no ja de la societat en el seu conjunt, sinó ni tan sols del mercat laboral des de la seva mateixa essència, això és, com es reproduïx la força de treball. A més, en analitzar només “una part del treball”¹⁰, no es té informació sobre què succeeix amb la “càrrega global de treball” i, per tant, amb el benestar de les persones. La qualitat de vida no només té a veure amb la quantitat dels béns i els serveis de què es pot disposar, sinó també amb la quantitat i els tipus de treball que s'han de realitzar per a aconseguir-los. Aquí, té importància la discussió sobre el concepte de treball. Encara que sense pretendre entrar a fons en la discussió –no és casualitat que haguem entrat en el segle XXI sense tenir una definició clara per a un concepte tan bàsic– l'intent de construir nous indicadors obliga a fer com a mínim algun comentari sobre la noció de treball.

⁸ Les diferents formes de participació de les dones, començant per l'àmbit familiar, estan tractades en la ponència presentada per Ca la Dona a l'I Congrés de les Dones de Barcelona: “Transformem la ciutat donant valor a la participació de les dones”, Ajuntament de Barcelona, gener 1999.

⁹ Aquest apartat es basa en l'article de C. Carrasco i M. Mayordomo (2000), “Los modelos y estadísticas de empleo como construcción social: la encuesta de población activa y el sesgo de género”, *Política y Sociedad*, 34, Madrid.

¹⁰ S'acostuma a denominar “càrrega global de treball” al treball total que duen a terme les persones.

La idea de treball com “tota activitat destinada a produir béns i serveis per satisfer les necessitats humanes” és propera a la que s’emprava en l’època preindustrial, on el concepte era ampli –abastava diferents activitats realitzades dins o fora de la– llar encara que menys precís que l’actual. La noció de treball que es va conceptualitzant durant la industrialització ens remet a una idea molt estreta, encara que força més precisa: treball s’identifica amb ocupació. Encara que sota la primera noció de treball hi ha activitats on les fronteres de la definició es presenten difuses, creiem més fèrtil un concepte amb límits ambigus però ajustats a la realitat, que una noció molt precisa del fenomen útil per a l’anàlisi¹¹. El fet és que no tot el treball es fa dins el marc de relacions del mode de producció capitalista dominant. El treball familiar domèstic destinat a tenir, organitzar, gestionar i produir des de la llar ha estat sempre la part central de la supervivència humana, independentment de quin hagi estat el mode dominant.

Tradicionalment han estat les dones qui han assumit aquesta responsabilitat de la “cura” i sosteniment de la vida humana. Activitat que representa un conjunt de tasques que tendeixen a donar suport a les persones dependents per motius d’edat o salut, però també a la gran majoria dels homes adults; que inclouen l’alimentació, l’afecte, el descans, etc., en ocasions, aspectes poc agradables, repetitius i esgotadors, però absolutament necessaris per al benestar de les persones (com per exemple, moltes tasques de neteja). Un treball que permet que cada dia funcioni tota l’organització familiar: nens i nenes acudeixen nets i alimentats a l’escola, les persones adultes als seus diferents treballs, la casa està ordenada, etc., com si actués una “mà invisible” perquè tot anés rodant. Un treball que es fa dia rere dia, en la llar i

fora, al barri i al lloc de treball, que crea xarxes familiars i socials, que ofereix suport i seguretat personal. Una activitat clau que permet el desenvolupament de persones socials amb majors capacitats afectives i de relació, característiques fonamentals –entre altres coses– per participar en la vida social, pública i en el treball de mercat. No obstant, tot i la importància d’aquesta activitat, des de la política i l’economia se n’ha ignorat i ocultat la seva rellevància. Acabar amb la invisibilitat d’aquest treball significa, entre altres coses, reconèixer i donar valor a la important participació de les dones en una activitat, l’objectiu de la qual no és altre, que el sosteniment de la vida humana.

En definitiva, els models econòmics han reflectit quasi exclusivament l’economia de mercat, i han donat compte d’un mercat laboral caracteritzat per una participació masculina lliure de restriccions reproductives. Amb aquesta visió androcèntrica, els esquemes interpretatius esmentats no estan en condicions de donar compte dels diversos plans en què es mouen les dones com a treballadores, mares i ciutadanes. Però no sols això, a més, també són inadequats per a l’anàlisi de la població masculina, ja que amaguen l’activitat d’afectes i atencions sense la qual els homes i les seves filles i els seus fills no podrien subsistir.

1.2.2. Una crítica a les categories i estadístiques laborals

Com a resultat, la majoria d’enquestes i estadístiques laborals es formulen a partir dels models teòrics habituals, orientats cap a l’ocupació per als que el treball domèstic–familiar ni és una activitat econòmicament rellevant, ni té l’estatus de “treball”.

¹¹ Boulding afirma que “mientras reconozcamos el lugar de cada fenómeno dentro de su propio espectro, no debemos preocuparnos demasiado por las definiciones exactas”. Per exemplificar la seva afirmació utilitza la imatge de l’arc de Sant Martí: reconeixem zones de diferents colors, encara que no som capaços de dir exactament tots els colors que hi ha ni on acaba un i comença l’altre, tot i així, reconeixem l’arc de Sant Martí. Boulding, K.E., *La economía del amor y del temor*, Madrid, Alianza, 1976:16 (e.o. 1973).

De fet no hi ha estadístiques oficials periòdiques per mesurar el treball familiar domèstic (no existeix aquest treball oficialment), encara que sí que hi ha diverses estadístiques oficials periòdiques que recullen informació del treball de mercat (segurament la més rellevant, l'Enquesta de Població Activa (EPA)). Les dades estadístiques recollides només corresponen a l'activitat mercantil de les persones, les taxes i indicadors reflecteixen i mesuren exclusivament el que succeeix en el treball de mercat i les categories mantenen el mateix biaix de gènere. El preocupant és que aquestes dades estadístiques serveixen de base per a l'elaboració i implementació de programes socials i polítiques econòmiques. Polítiques que –al no considerar el treball familiar domèstic en la informació estadística– resultaran inadequades per corregir les desigualtats socials existents entre dones i homes.

Les categories i classificacions que utilitza l'EPA (principal referent per a l'anàlisi del mercat de treball) per descriure les situacions de mercat relatives a l'activitat, la inactivitat, l'ocupació i la desocupació reflecteixen el concepte esbiaixat i estret de "treball" que utilitza l'enquesta. Les definicions esmentades van ser elaborades a partir d'un model d'ocupació masculí, amb determinades característiques que a més de manifestar actualment canvis importants, mai ha estat la norma per a l'ocupació femenina. No obstant això, les categories poblacionals s'han mantingut, tot i mostrar-se poc eficaces per a representar la realitat social en relació amb el treball¹².

A manera d'exemple, comentem un dels problemes que suggereixen les categories poblacionals emprades per l'EPA. Té a veure amb la definició de

població econòmicament activa i població econòmicament inactiva. La primera d'aquestes categories es defineix com tota la població de 16 anys o més que està ocupada o desocupada (busca ocupació i no troba). En canvi, la segona no es defineix per si mateixa, no es defineix com un grup de població amb una sèrie de característiques. Al contrari, es construeix de forma residual, és a dir, inclou totes les persones que no són actives segons la definició anterior. Per tant, en aquesta primera definició ja s'assenyala una dicotomia: o s'és persona activa o s'és no-activa. És a dir, hi ha un element que es considera central (la població activa) i el altres es defineixen en relació amb aquest darrer per negació, com el que no és, sense existència pròpia sinó "amb relació a". Diguem que si hi ha l'element "a" (en aquest cas, el treball de mercat) reconegut, hi ha el "no a" (entre altres, el treball familiar domèstic), com la negació del primer i, per tant, no valorat. No es reconeix que si existeix "a" pot existir "b" com diferent d' "a", amb altres característiques i altres valors que poden ser tan o més importants que "a". És a dir, no es reconeix la diferència ni la diversitat. Així, com a conseqüència de la definició, la població inactiva és una espècie de calaix de sastre on queden incloses tant les persones que estudien, com les dones que només duen a terme treball domèstic, o els jubilats, els pensionistes, els rendistes, etc. En definitiva, la definició de població activa subestima notablement el treball de les dones en ignorar l'activitat no remunerada que es produeix en la llar.

Tot això comporta que les definicions utilitzades per l'EPA aportin informació parcial i esbiaixada sobre el món real. Per exemple, considerem una situació força possible avui: una mare de 50 anys, mestressa de casa a temps complet, i el seu fill de 25 anys desocupat (no té treball de mercat). Suposem

¹² No ens detindrem aquí en la crítica a les categories utilitzades per l'EPA. Aquestes crítiques estan desenvolupades a C. Carrasco i M. Mayordomo (1999): "Tiempos, trabajos y organización social: reflexiones en torno al mercado laboral femenino" en C. Carrasco: *Mujeres y Economía*, Icaria, Barcelona; C. Carrasco i M. Mayordomo (2000), op. cit.

que la mare treballa 8 hores diàries rentant, cuinant, netejant, etc., i el fill, a part de buscar ocupació “no fa res”. D'acord a les categories de l'EPA, la mare és inactiva, però el fill és actiu (desocupat).

En conseqüència, des d'una visió més realista, proposem considerar el concepte d'activitat en sentit ampli, incloent els diferents tipus de treball, en particular –pel tema que ens ocupa– el treball de mercat i el treball familiar domèstic. D'aquesta manera, la categoria població amb activitat queda referida a les persones que almenys duen a terme un dels dos treballs assenyalats i població sense activitat o població inactiva a les persones que no fan cap dels dos treballs¹³. A partir d'aquestes definicions àmplies, es mantenen per al treball de mercat les definicions habituals utilitzades per l'EPA encara que afegint-hi l'especificitat “mercantil”: població activa mercantil, població ocupada mercantil, població desocupada mercantil i població inactiva mercantil. Però, a més, es defineixen per al treball familiar domèstic categories anàlogues a les anteriors. Així, es tindrà: població activa domèstica, població ocupada domèstica i població inactiva domèstica¹⁴.

Ara bé, a més d'aquests problemes conceptuals, quan s'estudia la participació de les dones s'utilitza per això el mateix instrumental estadístic i analític que l'utilitzat pels homes, sense considerar que l'activitat mercantil femenina té característiques totalment diferents, precisament perquè la seva activitat fonamental està en un altre lloc (que roman invisible). D'aquesta manera, la participació femenina es “mesura” en relació amb el món masculí, el que té valor, al qual cal assemblar-se i arribar. Encara que sense fer-la explícita, s'està mantenint la idea que l'òptim (una meta implícita) és que les dones s'aproxi-

min cada vegada més al model masculí. Sense negar importància a l'entrada de les dones en el mercat de treball –pel que de socialització, autonomia i autoestima significa– no creiem que la participació en el mercat en els termes que ho realitzen els homes sigui un model desitjable per a la majoria de les dones, i ni tan sols possible. Si es donés una hipotètica situació com aquesta, qui cuidaria de la vida humana?

D'aquí la necessitat de recollir i sistematitzar informació que permeti recuperar, anomenar i donar valor a tota aquella activitat imprescindible per a la vida humana que s'ha mantingut invisible sense reconeixement social i de traduir-la en categories i indicadors específics que reflecteixin més fidelment la realitat de dones i homes.

1.3. Aspectes metodològics i limitacions de la informació

1.3.1. La base de dades: aspectes metodològics

Tenint en compte els objectius de l'estudi, un dels primers problemes a resoldre era l'obtenció de la informació necessària per a aconseguir els objectius plantejats. L'anàlisi de les diferents fonts d'informació de dades secundàries sobre el treball de dones i homes per a la ciutat de Barcelona va dur en un primer moment a considerar tres: l'Estadística de Població 1996 (Institut d'Estadística de Catalunya), l'Enquesta de Població Activa (EPA, Institut Nacional d'Estadística) i l'Enquesta de la Regió de Barcelona; Condicions de vida i hàbits de la Població (ERB, Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona)¹⁵.

Finalment va ser l'Enquesta de la Regió de

¹³ Una definició detallada d'aquestes noves categories poblacionals es troba a l'annex 1.

¹⁴ Cal fer notar que en aquest cas la població activa coincideix amb la població ocupada, ja que no hi ha la “desocupació domèstica”. D'acord a la definició de persona desocupada o aturada en el mercat, es tracta d'algú que buscant treball no el troba. En canvi, a la llar si “es busca treball familiar domèstic” sempre es troba, precisament aquesta és una de les característiques d'aquest tipus de treball, que “mai s'acaba”.

Barcelona la que es va considerar més adequada per als objectius de l'estudi. L'element que va decantar la decisió va ser que era l'única font de dades que oferia informació tant del treball de mercat com de treball familiar domèstic de les ciutadanes i els ciutadans de Barcelona, aspecte fonamental per al nostre estudi. A més, en tractar-se d'un programa permanent d'informació de base i d'anàlisi de la realitat metropolitana barcelonina (la seva periodicitat és quinquennal, havent-se realitzat la primera l'any 1985 i l'última en el 2000), permet estudiar la seva evolució.

Sense entrar en el detall dels aspectes tècnics i metodològics de cada una de les altres dues fonts considerades, cal assenyalar que l'EPA està orientada a donar dades de les principals categories poblacionals en relació, només, amb el mercat de treball i a obtenir classificacions d'aquestes categories segons diverses característiques. A més s'obtenen resultats per al conjunt nacional o bé a provincial, però difícilment la mostra és representativa en àmbit de ciutat. Per la seva banda, l'Estadística de Població té tres inconvenients: el seu distanciament en el temps, les escasses característiques que recull del treball mercantil i l'absència del treball familiar domèstic.

"L'enquesta sobre condicions de vida i hàbits de la població de la Regió de Barcelona (ERB) 2000", forma part d'un programa permanent d'informació de la realitat social. El seu principal objectiu és proporcionar dades que permetin el coneixement i el seguiment de les dinàmiques territorials i les transformacions socials a la província de Barcelona. Amb l'objectiu de generar dades objectives sobre la població, la informació s'estructura en àmbits temàtics i enca-

ra que les preguntes que conté es refereixen a la persona que contesta (la unitat d'anàlisi és individual), es recullen situacions familiars o de la llar i també informació sobre les diferents persones que conviuen amb l'entrevistada.

L'enquesta s'estructura al voltant de diversos eixos temàtics: estructura familiar, origen geogràfic, llengua, nivell d'estudis, situació laboral (persones ocupades, aturades i inactives), treball domèstic, ingressos, consum, habitatge, percepció del barri i de l'habitatge, ús i imatge del territori, cultura i oci, relacions socials i associacionisme.

En l'edició de l'any 2000, el seu univers estadístic és la totalitat dels individus de 18 anys i més residents al territori de referència, que formen un total de 3.762.462. El nombre de persones entrevistades va ser de 6.830, seleccionades aleatòriament dins cada secció censal a partir del Cens Electoral de 1999. El marge d'error per al conjunt de la mostra és del $\pm 1,5\%$, per a un nivell de confiança de 2 sigma. Per a la ciutat de Barcelona, la mostra va ser de 2.032 persones entrevistades, amb un error mostral aproximat del 2%.

En aquest estudi s'analitza l'evolució de les variables en el període 1990–2000. S'han descartat les edicions de 1985 i 1995 perquè, l'edició de 1985 no és directament comparable amb certs aspectes fonamentals d'aquest estudi, tals com les hores de dedicació als diferents treballs. Per la seva banda, les dades de l'edició de l'any 1995 presenten certes distorsions com a resultat dels efectes econòmics provocats per la realització dels Jocs Olímpics de 1992. A més, 10 anys són un període temporal sufi-

¹⁵ En les seves edicions de 1985, 1990 i 1995 es denominava "Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona".

¹⁶ Enquesta de la Regió Metropolitana 2000: primers resultats. Papers, núm. 34. Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona, 2001.

¹⁷ Per consultar els aspectes metodològics i de resultats de les diferents edicions de l'Enquesta Metropolitana de Barcelona, es pot consultar: Enquesta Metropolitana de Barcelona 1985-1986. Informe general; Enquesta de la Regió Metropolitana de Barcelona 1990. Informe general; Enquesta de la Regió Metropolitana de 1995; Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona (2002) Dades estadístiques bàsiques 2000. Enquesta de la Regió de Barcelona, 2000.

cient per una aproximació a l'evolució dels indicadors fonamentals.

1.3.2. La base de dades: les limitacions de la informació

Considerant que l'ERB no és una enquesta de treball, sinó una enquesta general sobre les condicions de vida i els hàbits de la població, calia esperar que, pels nostres objectius, presentés una sèrie de limitacions; algunes de caràcter genèric i d'altres de caràcter més específic. Aquests problemes, relacionats amb les característiques de la informació disponible, condicionaran l'anàlisi, però sobretot limitaran la posterior elaboració d'indicadors. A continuació, s'assenyalen les limitacions més rellevants segons el nostre parer.

En primer lloc, la mostra utilitzada per l'ERB considera les persones de 18 i més anys, amb la qual cosa pràcticament no es té informació sobre les característiques i condicions de treball de les persones d'entre 16 i 18 anys. Ja que l'edat legal d'incorporació al mercat de treball són els 16 anys, seria important comptar amb aquesta informació. A més, en tractar-se d'un estudi de la ciutat de Barcelona, s'ha treballat amb una submostra. Encara que el seu error mostral i la seva fiabilitat es manté dins els paràmetres acceptables, en certes situacions la representativitat de grups específics és molt petita. Tenint en compte que s'utilitza el sexe com a variable independent fixa en les anàlisis, llavors només es pot treballar amb una segona variable independent. Creuar més de tres variables, obliga a treballar amb col·lectius molt petits amb el risc de resultats esbiaixats.

Una segona limitació important de la font de dades té a veure amb la unitat d'anàlisi. L'enquesta és individual, no es fa a tots els membres de la llar.

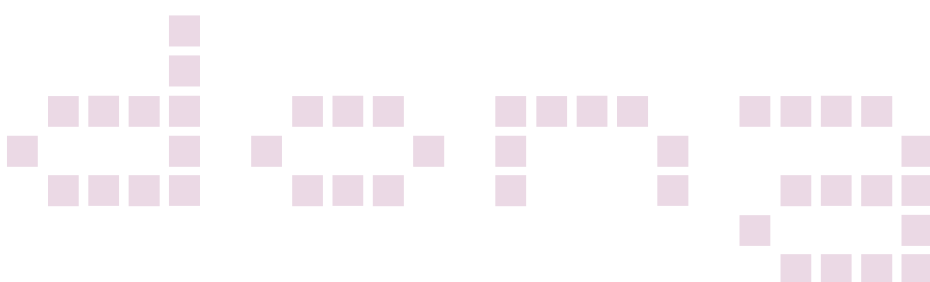
Encara que es recull un bloc d'informació bàsica de tots els membres que viuen a la llar, l'enquesta es realitza a la persona entrevistada. Això impossibilita poder analitzar les interaccions entre els diversos membres de la llar. Així per exemple, les hores de treball de mercat i les hores de treball familiar domèstic només es recullen per a la persona entrevistada i no les que realitzen les altres persones de la llar, implicant conèixer les hores totals de dedicació de la llar a cada un dels treballs.

Una tercera problemàtica està relacionada amb el "treball de cura" a persones dependents. Per a l'anàlisi és important considerar el concepte de "llars amb persones dependents" que fa referència a llars on viuen menors i/o persones ancianes, malaltes o discapacitades. No obstant això, la informació sobre aquestes últimes persones només es comença a recollir en l'enquesta de 2000. Per això i per poder dur a terme estudis comparatius amb la situació de 1990 no s'han considerat "llars amb dependents", el que seria més significatiu, sinó només "llars amb menors". Seria desitjable incorporar la nova informació a anàlisis futures.

Ara bé, la limitació temàtica específica més important té a veure amb els "temps de treball". El temps de dedicació als diferents treballs –i no sols l'ocupació– és una informació bàsica per analitzar la qualitat de vida i les diferències entre dones i homes. Cada vegada més les situacions crítiques –en particular les de les dones– es presenten per problemes de simultaneïtats, intensitats i organització dels temps de treball. Això no obstant, la informació de l'Enquesta de la Regió de Barcelona en relació amb els temps de treball presenta alguns problemes que en limiten l'anàlisi. En primer lloc, no es tracta d'un estudi d'ús del temps i d'aquí que el temps de treball familiar domèstic no estigui desagregat ni per

tasques ni per dia de la setmana, només hi ha informació sobre qui realitza les diverses tasques a la llar. L'única informació que existeix en relació amb el temps dedicat a treball familiar domèstic correspon al temps global de la setmana anterior a l'enquesta. D'altra banda, tampoc es pot analitzar cap relació entre treball i temps disponible o d'oci, ja que no existeix aquesta darrera informació¹⁸. Un segon problema té a veure amb el temps dedicat a "tenir cura" de nens i nenes. En general, aquest és un temps que tendeix a subvalorar-se ja que és habitual que es realitzi simultàniament amb altres activitats; per exemple, es fa el dinar mentre es cuida a les filles i fills, i les persones tendeixen a comptabilitzar "l'altra activitat". Així, els temps de cura amb facilitat tendeixen a desaparèixer o a romandre ocults. Però a més, en l'ERB quan es pregunta per qui realitza el treball domèstic no s'inclou l'atenció de nens/es, per

tant, en la pregunta següent referida a temps de treball familiar domèstic és fàcil que les persones entrevistades no incloguin el temps de cura. L'atenció dels nens (es) es pregunta posteriorment de forma separada, però només qui el realitza no el número d'hores de dedicació. Per tots aquests motius, hi ha moltes possibilitats que el temps de treball familiar domèstic estigui subvalorat. Un tercer problema és que no hi ha informació sobre un altre tipus de participació en temps de cura –per exemple, "cangurs"– la qual cosa no permet conèixer el temps total necessari per a l'atenció dels nens i de les nenes. Finalment, seria interessant poder relacionar per tipus de família la quantitat de treball familiar domèstic i la de treball de mercat que s'està realitzant. Però, pel fet de no tenir la informació completa del treball que realitzen tots els membres de la llar, no és possible obtenir aquesta dada.

¹⁸ Es podria aproximar un càlcul a partir d'operacions aritmètiques en funció de les hores de llevar-se, d'anar-se a dormir, de treball de mercat, de treball familiar domèstic i de desplaçaments. Aquesta manera d'aproximar-se al temps lliure o temps disponible comporta molts problemes de percepció i de subjectivitat del temps de les persones.